

Спогади
про Олександра Ройтбурда

Воспоминания
об Александре Ройтбурде

Упорядник О. Красовицький

Харків
«ФОЛІО»
2021

Содержание

[■]

Олександр Красовицький, видавець Передмова	4
Борислав Береза, блогер, політик Визитка Яроша для Саші Ройтбурда	6
Матвей Вайсберг, художник 8 серпня	10
Тарас Возняк, мистецтвознавець Олександр Ройтбурд — овації однією рукою	12
Марат Гельман, галерист, політолог	32
Алексей Гончаренко, політик Пан з Одеси	40
Евгений Деменок, письменник Несколько слов о Саше Ройтбурде	45
Сергій Жадан, письменник Вірші напам'ять	52
Зоя Звиняцковская, искусствовед Как Ройтбурд пел	72
Александр Кабанов, поэт, издатель	87
Соня Кошкина, журналист Дорогой Саша	89
Андрій Лозовий, політик Неоплачений Ройтбурд	99
Айдер Муждабаев, журналист А потом ты сказал: «Раздевайся!»	123
Борис Херсонский, поэт, врач Александр Ройтбурд, что потом?	130
Варвара Черноиваненко, общественный активист Санта-Барбара — это святое	152

Олександр Красовицький

видавець

Передмова

[■]

Александр Ройтбурд был хулиганом и мудрецом, художником и поэтом, евреем и украинцем, потребителем огромного количества информации, человеком, который обладал колоссальной способностью к анализу и прогнозу, человеком, умевшим получать удовольствие от жизни, и который, наверняка, распланировал многое не только в своей жизни, но и после своей смерти.

Это издание — его отражение в памяти некоторых его друзей, тех людей, которые его окружали в жизни и посчитали нужным об этом написать.

Некоторые тексты в это издание не вошли по причинам, не зависящим от составителя. Возможно, мы сможем это исправить во втором издании книги.

Много кому Саша раздал задания, разной степени сложности, которые мы будем ещё долго выполнять.

Во время нашей встречи, которая, как оказалось, стала последней, под коктейль из двух ви-

дов кваса, приготовленный им, мы обсуждали его идею по сшиванию страны через проект портретов «100 знаменитых украинцев», нарисованных молодыми художниками, которые есть смысл в течение года размещать в разных регионах страны на бигбордах и лайтбоксах и в котором не должно быть исторических деятелей, мнение о которых поляризовано. Мы обсудили список художников, писателей, учёных, спортсменов, религиозных и культурных деятелей, независимо от их вероисповедания, гражданства, национальности, сегодняшней затертости в прессе и продолжительности жизни. Считаю этот проект полученным мной заданием.

Через несколько дней мы получили от Саши иллюстрации к подарочному изданию Данте в Украине, которое обсуждали почти год.

Его щедрость по раздаче идей и проектов будет ещё долгое время определять культурную жизнь нашей страны.

Книга о весёлом Человеке получилась весёлой.

Борислав Береза
блогер, политик

Визитка Яроша для Саши Ройтбурда

[■]

Бывает, что порежешь руку и все быстро заживает. А бывает так, что все происходит наоборот и порез заживает долго, болит и постоянно кровоточит. Смерть Саши Ройтбурда — это второй случай. Он ушёл в лучший из миров, а на его месте осталась пустота и боль. И некому это место занять и некем это место заполнить. И остались не законченными диалоги, и не будет больше его историй о детстве и юношестве, и не прозвучит больше в его исполнении третий тост, который он всегда произносил с особым смакованием — за присутствующих здесь дам. И каждый раз, вспоминая Сашу, ты понимаешь, что эта рана не заживает... Мы познакомились с Сашей весной 2014 году. Тогда он, вместе с Арнольдом Кременчуцким, Владимиром Нестеренко и ещё несколькими людьми пришёл в киевский штаб Правого сектора, чтоб своими глазами увидеть, что это за организация, и разобраться для себя в своём отношении к ней. Саша поддержал Революцию Достоинства, и для него было важным понять, что такое ПС, как одно из детищ Май-

дана. Слухи тогда о ПС ходили всевозможные и даже абсурдные, а россияне через разные информационные каналы вбрасывали все, что могло бы дискредитировать Правый сектор. Иногда это была абсолютная чушь, а иногда такая тонкая ложь и манипуляция, что не каждый сможет разобраться. Саша пришёл именно для того, что разобраться самостоятельно. Встречал эту делегацию я, как руководитель информационного отдела и как тот, кто налаживал коммуникации. Сели в одном из кабинетов и начали общение. Но разговор начался как-то скомканно и крайне напряженно. Чувствовалось, что взаимного доверия пока нет и пришедшие хотят задать вопросы, которые для них важны, но что-то их сдерживает. А потом Ройтбурд сказал фразу: — Давай сразу о главном. И я спрошу то, что всех интересует. Визитку Яроша подарите? Вот тут все начали смеяться. Искренне, громко и от души. Лёд был растоплен. Одной фразой. Дело в том, что это было после знаменитой истории, когда россияне сфабриковали сюжет, в котором показали сожженную машину и в ней лежащую визитку Дмитрия Яроша, руководителя ПС. Визитка была целехонькой, а машина сгоревшей до тла. Этим российские пропагандисты хотели показать, что это машина Правого сектора и на ней творились тёмные делишки. Но сильно просчитались. Как руководитель информационного отдела я занимался, в том числе, противодействием фейкам и борьбой с дезинформацией.

В тот раз я выбрал метод гиперболизации. Работу по декодированию дезинформации мой отдел провел в формате высмеивания сообщения российских СМИ. Я дал несколько интервью, в которых с абсолютно серьёзным лицом признал, что визитка действительно Яроша и нет ничего удивительного в том, что она не сгорела. Потому что эта визитка в огне не горит, в воде не тонет, помогает при головной боли и мигренях, лечит бесплодие и снимает икоту, отпугивает злых духов и, конечно же, снимает сглаз и порчу. Вечером это было во всех новостях. Кроме этого я попросил дружественных блогеров, и они написали посты в такой же ироничной манере, а мы дополнили это тем, что выбросили в соцсети пару десятков фотожаб на эту же тему. В тот вечер визитка Яроша стала мемом, кремлевский фейк был использован в пользу ПС, а сама визитка Яроша стала желанным для многих сувениром. Визитки нашлись, и я их раздал. А разговор пошёл совершенно по-другому. Легко и непринуждённо. Саша был именно таким. Человеком, который одной фразой мог растопить лёд в компании или мотивировать на действие. А ещё он был очень компанейским и искренним. Эти свойства позволяли собираться вокруг него иногда абсолютно противоположным, по мировосприятию, но всегда интересным людям. С ним всегда было интересно поговорить и поспорить. Хотя и слушать Ройтбурда было тоже чертовски интересно. На фестивале

блогеров в Днепре мы говорили с ним о праве человека на ошибку и о таланте прощать. На Марше памяти погибших в Бабьем Яру мы говорили о Шоа, о том, как человек может потерять свою человечность и превратиться в животное, а так же о том, как неспособность человека смотреть правде в глаза приводит к массовым трагедиям. В Одессе он рассказывал мне о своих друзьях и об их судьбах.

Например, про одного еврейского мальчика, который стал известным христианским священником, и про другого еврейского мальчика, который стал известным еврейским священником, и о том, что когда-то они были одной компанией, но жизнь развела их дороги. После своих выставок он рассказывал смешные и грустные истории о своих картинах и о женщинах в жизни художников. Один раз мы пили у него вино в мастерской, которая была на последнем этаже дома по улице Антоновича. Саша любил красное вино, а я хоть и предпочитаю белое, но из уважения к Ройтбурду принёс все же красное, и мы пили австралийский шираз. Вся мастерская была в его работах. Я помню, как после очередной бутылки шираза остановился с бокалом вина перед картиной, на которой был изображён кто-то из известных исторических личностей среди динозавров. Я уже не помню, кто это был, кажется Исаак Ньютон, но я могу и ошибаться. Я стоял перед картиной и смотрел на неё.

Матвей Вайсберг

художник

8 серпня

[■]

С Сашей Ройтбурдом мы познакомились в августе 1987 года, когда я в одесском Горсади-ке рисовал портреты. Подошедший ко мне молодой человек с бородой цвета крапплака похвалил мои уличные портреты, разложенные на асфальте. Мы разговорились. Он поинтересовался, видел ли я последнюю молодежную выставку в Киеве, я ответил, что видел, он спросил, кто мне понравился. «Ройтбурд», — ответил я. «Это я», — представился краснобородый и пригласил меня к себе домой смотреть работы. Я был вне себя от счастья. В результате посещения Сашин-ной квартиры с друзьями мы с ним не общались почти десять лет. Так получилось. Мы обита-ли в разных мирах, витали в разных эмпиреях, ошивались в разных компаниях. Пили, наверное, одно и то же. Я не помню точно, когда прои-зошло сближение, вероятно, оно случилось сно-ва на почве искусства. Иногда мы встречались на выставках, переписывались на фейсбуке, играли в пинг-понг стихами, которые Саша знал множе-ство, да и я на память не жалею. В последние

годы общение становилось все более дружеским, все более сердечным. Фейсбук нам был в помощь, но не только он. Я публично пообещал подарить работу Одесскому музею, но только в случае, если Ройтбурда оставят директором.

Успел. Успел и съездить в Одессу повидаться. Саша специально пришел в музей, хотя это было для него физически нелегко.

Вчера я по телефону спросил Сашу, можно ли его навестить. «Завтра, — ответил он, — когда я буду дома.» «Выздоровливай», — сказал я. «Спасибо, дорогой», — ответил Саша, обычно скупой на проявления чувств. Это «Спасибо, дорогой», теперь навсегда будет для меня и признанием в любви, и прощанием, и напутствием.

Спасибо, дорогой!

Тарас Возняк

мистецтвознавець

Олександр Ройтбурд — овації однією рукою

[■]

«Усі знають, що таке оплески двома руками.

А як звучать оплески однією рукою?»

(隻手声あり、その声を聞け)

Хакуїн Екаку / Хакуїн Екаки

(白隠 慧鶴, 1686—1769)

«Цей світ, оце нікчемне Щось,

Проти Ніщо мов затялось

“Was sich dem Nichts entgegenstellt,

Das Etwas, diese plumpe Welt

Й.-В. Гете, Фауст. Трагедія /

Johann Wolfgang von Goethe,

(1749—1832). Faust. Eine Tragödie

Як правило, мистецтвознавчі статті, до яких зводиться дослідження творчості того чи іншого мистця, мають одну і ту ж усталену структуру. Все розпочинається з життєвого шляху. При цьому перераховуються його школи та вчителі. Потім так чи інакше періодизується його творчість — чи за його ж творчими серіями, чи й автором

статті на його розгляд. Врешті від формальностей переходиться до заглиблення у окреслення того, до якого з модних на той час мистецьких стилів чи нуртів можна віднести мистця. І на тому — все.

Тобто, здебільшого шукається відповідь на запитання, як формувався мистець як ремісник, які мистецькі техніки опанував, як можна періодизувати його творчість, ну, і де знаходяться його твори — з детальним каталогом...

Критик шукає відповідь на запитання «як» постав художник. Але мало який мистецтвознавець, принаймні в Україні, виходить за рамки свого чисто ремісничо трактованого фаху — мистецтвознавства як одного з розділів ентомології, сказав би хтось, будучи злостивим. Мало який мистецтвознавець відважується шукати відповіді на запитання — а навіщо взагалі мистець, цей конкретний мистець, пише саме так, пише саме ці роботи, ці тексти, знімає саме таке кіно.

Звісно, і між тих, кого називають художниками, є звичайні ремісники — дуже фахові — хтось же ж має банально удекоровувати інтер'єри. Більшість так на правду нічого іншого і робити не вміють. От і пишуть... І нічого поганого у цьому немає. Ремеслом слід володіти. Однак одне ремесло не робить з художника мистця — зробімо таке розмежування.

А що ж таке мистець, запитаєте ви? Що відрізняє його від майстерного ремісника? Як на мене, щоб коротко і не виходячи за рамки ко-

роткої статті, яка стосується творчості художника і мистця Олександра Ройтбурда, то мистець це людина, яка через вихід за рамки звичного для нас суцього/конвенціонального світу не лише «досліджує» для самого себе не існуючі до його зондажу того, що за межами суцього — тобто, не-сущє чи Ніщо, якщо вдатися до старомодної термінології — але і «додає» до цього суцього світу нові, ним витягнуті з Ніщо, реальності. Мистець здійснює неможливе. Він зондує те-чого-ще-немає. Немає у світі сущостей. Мистець виривається поза реальність. Як? Техніки завжди індивідуальні і різні — силою уяви, силою розуму, впадаючи в транс, впадаючи у екзальтацію чи катарсис, впадаючи у божевілля, алкоголізм, наркоманію, через філософські осяяння, медитативні практики — шляхів багато. А напрямок зондування один — Ніщо. Завдання просте, і разом з тим неможливе до виконання — вирватися поза світ, який можна знати, який можна пізнавати, поза наш буденний сущий світ, світ людей. Мистець виривається у метафізично не-знає, не-пізнаване, бо не-сущє, у те, що не існує у найбільш відповідальному сенсі цього слова. І місія мистця, попри те, що він неначе говорить людською мовою і до людей, мовою звуків, мовою кольорів, мовою образів, він має показати, о-присутнити нам те, що засадничо о-мовити, о-звучити, ввести в образ неможливо — мистець має вчинити неможливе — показати Ніщо. Для звичного мислення ця місія, звісно, видаєть-

ся абсурдною і неможливою. З логічної та навіть банальної точки зору це нонсенс — принагідно докину, що логіка і є банальністю у її найбільш рафінованій формі — у суперлятиві. Мистець мусить зламати логіку — зламати банальність.

З іншого боку ламання логіки чи банальності задля тієї ж банальності, як-от слави чи успіху, ба, навіть екстраваганції, теж не є мистецтвом у цьому метафізичному сенсі слова, а штукарством, позерством і підміною понять. Це звичне блазнювання. Зрештою, нічого проти нього не маю, але не про те мова у випадку Олександра Ройтбурда, хоч декому здається, що те, що він робить на межі «поважного скуства» та бурлеску. Натомість Ройтбурд, здивуєтесь, як на мене, є мистцем відповідальним. І навіть трагічним — виявляється, що місця на трагедію у наші збаналізовані постмодерном часи більш ніж досить. Тільки трагедія сором'язливо ховається за пересміювання, бурлеск, гірку іронію...

«Постмодерна революція знівелювала абсолютність ідеальних точок (щодо яких людина орієнтується у світі — того, що хтось називає моралю, хтось красою, хтось істиною, одним словом — точкою віднесення, яка дозволяє нам бути людьми), зробила ситуацію засадничо цинічною, хоча й плюралістичною, що зараз подається як великий цивілізаційний здобуток, однак, по суті, витікає з байдужості та цинізму покинутих Богом. Релятивізація вартостей призвела до вседозволеності та обезбоження. Жит-

тя перетворилося у набір реалій, а не ідеалів чи Перспективи. Набір речей, котрі почали не вдосконалюватися-до-ідеалу, а просто комбінуватися на засадах парадоксу та екстравагантности... Однак, чи ця постмодерністська покинутість людини є знаменням тільки нашого часу? Звичайно, ні. Боги періодично приходили та відходили — принаймні в історії світової цивілізації це траплялося не раз. Періоди постмодерности як обезбоження, немічності людей, відсутности Бога, покинутости людини Богом чергувалися з періодами повернення/приходу богів, піднесення ревної віри та закону. І разом з тими відходами та приходами час та простір світу ставали то цілісними (під покровом присутнього і сутнього Бога) то роздробленими (коли Його не було), або й відсутніми, якщо під справді істотним/існуючим простором та часом розуміється час та простір людини під покровом божественного.» (4) Під Богом тут можна розуміти і Живого Бога кожного з нас, якщо ви людина віруюча, і, повторюся, те, що хтось називає моралю, хтось красою, хтось істиною, одним словом — точкою віднесення, яка дозволяє нам бути людьми і які універсальні. Універсальність це основне, що ми заперечуємо у цій постмодерністичній революції. Тобто Істина губиться між істин, бог між бовванів — тобто їх просто немає... І все ніщо, і все ніде...

Як на мене, то мистець у повноформатному сенсі слова є безсумнівним креатором, твор-

цем. Але не творцем картин, які слід вішати на стінах, а творцем світу, у якому нам прийдеться, хочемо ми того, чи ні, жити. Бо через свої зондування неіснуючого, Ніщо, розбудовує світ сущостей. А це не справа блазня, який працює у рамках реального. Звісно, що таке зондування Ніщо є справою вкрай небезпечною. Звідти можна не повернутися. Доля доктора Фауста всім відома. Але то література, скажете ви. То згадаймо долю великих будівничих світу, в якому ми живемо (хоча б зі сфери мистецької чи філософської) — божевільного царя-пастуха Геракліта (Hράκλειτος ὁ Ἐφέσιος, 540—480 до н. е), філософа, що уявив себе богом та кинувся в Етну, щоб це довести, — Емпедокла (Ἐμπεδοκλῆς, бл.490—430 до н. е), Сократа (Σωκράτης, 469—399 до н. е.), який мусив поплатитися за зондування незвіданого, випивши чашу цикути, Гьольдерліна (Johann Christian Friedrich Hölderlin, 1770—1843), який поплатився божевіллям, Бодлера (Charles Pierre Baudelaire, 1821—1867), Ніцше (Friedrich Wilhelm Nietzsche, 1844-1900), Фройда (Sigmund Freud, 1856—1939), Юнга (Carl Gustav Jung, 1875—1961), Арто (Antonin Artaud, 1896—1948), Бейкона (Francis Bacon, 1909—1992), але й Мирослава Ягоду (1957—2018)... Вони занадто близько підійшли до безодні. І вона їх поглинула. Хоча вони встигли вирвати з Ніщо чималий шмат несущого, яке і складає сьогодні наш суцільний світ. Вони відважні. До безумства.